

ДУЕТНО-СОЛОВАТА РЪЧЕНИЦА В ТРАДИЦИОННИЯ ТАНЦОВ ФОЛКЛОР

Проф. д-р Антон Христов Андонов

Резюме: *Текстът в настоящата статия разглежда дуетно-соловата ръченица в традиционния танцов фолклор с обичайно-обредна и увеселително-развлекателна функция. Съпоставя се стила на изпълнение и разновидностите на тройната ръченична стъпка в различни фолклорни области и региони, както и драматизма във взаимоотношенията на изпълнителите.*

Ключови думи: *стил, характер, композиция, надиграване, задявка.*

RACHENITSA AS DUET AND SOLO DANCE IN TRADITIONAL DANCE FOLKLORE

Prof. Anton Hristov Andonov, PhD

Summary: *Text in current article analyses Rachenitsa as duet and solo dance in traditional dance folklore and emphasizes its common ritualistic and amusing function. Article compares variety of triple Rachenitsa steps in different folk areas and regions and describes dramatic relationship between players.*

Key words: *style; character; composition; playing; flirt*

Изпълнява се от двама играчи – мъж и жена, жена с жена или мъж с мъж, позната във фолклорната танцова традиция под наименованието игра „по двой” (по двама). Появата на втори изпълнител и респективно на втора танцова изява значително повишава композиционното развитие в сравнение със солово-индивидуалната игра. Сливането, удвояването, преплитането и противопоставянето на тези две танцови изяви показва едно по-голямо игрово изпълнение, свързано с конкретен диалог между участниците в настроения, чувства и лексика. Често пъти този диалог разкрива драматизъм чрез танцовите изпълнения между играчите. За разлика от драмата, когато единият говори, а другият е длъжен да го слуша, то в танца могат „да говорят” едновременно без да си пречат. Пример за това са любовните взаимоотношения между

мъжа и жената, когато тя го предизвиква с погледи и жестове, с мимики и кокетливост, доловени от дяволитите ѝ очи, от провикванията ѝ и от кръшните извивания на тялото ѝ. А в това време момъкът показва положителното си отношение с буйни и чевръсти стъпки с подскачания, отскачания и клякания.

Основна тема при подвоичната ръченична игра е надиграването. Двамата играчи не си подават ръка, при което не са задължени да играят с едни и същи стъпки и движения, доказвайки че всеки за себе си е солист. Пример за това е произведението „Ветрената мелница” на литературният класик Елин Пелин, в което се наблюдава едно вълнуващо описание на ръченица – надиграване между момък и девойка.

Подвоичната ръченична игра, изпълнена от мъж и жена добива характер на задяване, което е отличителна черта и на много от западно - европейски дуетни народни и салонни танци.² Пример за това е менуета в размер 3/4, изпълняван през XVII и XVIII век във френските бални салони от буржоазните аристократи и придворните на краля. Характерното при него е, че структурата в лексиката се състои от три стъпки, аналог на тройната ръченична стъпка с определена свобода в изпълнението и проява на флирт. И тук играчите рядко си подават ръка, а задяването се изразява с мимика, с жест, с доближаване и наклоняване един до друг. Мъжът е този, който ухахва, гони и преследва жената, а тя ловко го отбягва и подмамва с кърпа, позволявайки му в определени мигове да я хване за ръката или края на кърпата. Това явление често се среща в българската дуетна ръченица, която на моменти получава най-различни и разнообразни стъпки и жестове. Ръцете на изпълнителите са: едната е поставена на хълбока с длан надолу в първо положение, а другата, обикновено дясната, държи бяла или шарена, тъкана кърпа,

която се размахва в различни посоки – напред-горе, вдясно, вляво, пред гърди и т.н. Подобно интересно изпълнение се среща в с. Момчиловци, Смолянско, при което танцуващите в началото играят свободно без унисонни движения в краката и ръцете. Жената изпълнява различни завъртания около дясно и ляво рамо на 90° и 360°. По този начин тя показва женско достойнство, удостоено с лично внимание от погледа на партньора си. В същото време мъжът коленичи последователно ту на ляво, ту на дясно коляно с удар в земята, което се изпълнява на първите две времена от един 7/16 такт, а при третото (удължено) време от такта тялото малко се изправя и приповдига от земята. В дясната си ръка изпълнителите размахват волна кърпа, която на определени моменти

жената уж я подава на мъжа да я хване, но се завърта. По този начин видно проличава флиртуване, което е процес на лични чувства и настроения между играчите. Структурата на движенията в основата на тройната ръченична са ниски, широки и същевременно подчертани стъпки. В общи черти стилът и на изпълнение се доближава до известна степен на средногорската и балканска ръченица (със ситни стъпки и леки прескоци), но по-тромава и с подчертани твърди стъпки. На акцентуваното трето силно метрично време почти винаги се изпълнява нисък подчертан прескок с приклякане на опорния крак, който веднага след стъпването се опъва в коляното, подпомогнат от корпуса и ръцете. Този характерен външен белег, така типичен за родопската ръченична игра се дължи на динамичните нюанси в родопската народна песен, на която най-често се играе. Примерът от с. Момчиловци се изпълнява под съпровод на песен от участниците и каба гайда в десет тактова музикална и танцувална фраза. Мъжът изпълнява основна ръченична стъпка като на „раз” – стъпка с десния крак, левия е в отворена свивка, на „два” – стъпка с левия крак, десния е в отворена свивка, на „три” – подчертан прескок на десния крак от цяло ходило, като леко прикляка, а левия е в положение на отворена свивка. Движенията на жената са по-сложни и имат следния вид:

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА

Движение 1. „Двойна ръченична”

I^{ви} такт

На „раз” – стъпка с десния крак напред, а петата на левия се повдига от земята.

На „два” – десния крак прикляка надолу, а левия заема положение на задна отворена свивка.

На „три” – десния крак изпълнява чукче.

II^{ри} такт

На „раз” – стъпка с левият крак назад.

На „два” – десният и левият крак леко приклякат.

На „три” – чукче с левия крак, а десният преминава в отворена свивка напред-долу.

Движение 2. „Ръченична вдясно”

На „раз” – стъпка с десния крак вдясно, а левият заема положение на отворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак, а десният е в положение на отворена свивка.

На „три” – подчертан прескок с десния крак от цяло ходило, а левият е в отворена свивка.

Движението може да се изпълни като започне на „раз” – стъпка с левия крак вляво, а десният заема положение на отворена свивка.

Движение 3. „Подчертана ръченична”

На „раз” – стъпка с десния крак напред, а левият е в отворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак напред, а десният е в отворена свивка.

На „три” – подчертан прескок с десния крак, като леко прикляка и се изправя, а левият е в положение на отворена свивка.

Движението може да се изпълни като започне на „раз” – стъпка с левия крак напред, а десният е в отворена свивка, също така и с придвижване в различни посоки.

Движение 4. „Стъпка с пружинка”

На „раз” – стъпка с десния крак напред, а левият е в положение на отворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак до десния, като двата приклякат надолу.

На „три” – пружинка на двата крака.

Движение 5. „Стъпка с пружинка”

На „и” и преди такта левия крак е в положение на отворена свивка назад-долу.

I^{ви} такт

На „раз” – стъпка с левия крак назад, като същевременно двата крака приклякат.

На „два” – двата крака се изправят нагоре.

На „три” – левия крак прикляка надолу, а десният преминава в положение на отворена свивка напред-долу.

II^{ри} такт

На „раз” – стъпка с десния крак в посока наляво, като леко прикляка надолу.

На „два” – десния крак се изправя нагоре, а левият заедно с цялото тяло се обръща в посока наляво до 90°, като заема положение на отворена свивка в ляво-напред-долу.

На „три” – десният крак изпълнява пружинка.

III^{ти} такт се изпълнява като II^{ри} такт но на „раз” – стъпка с левия крак в посока надясно, като леко прикляка надолу.

ОПИСАНИЕ НА ТАНЦА

1 – 2 такт. Движение 1. „Двойна ръченична”

3 – 4 такт. Движение 2. „Ръченична вдясно”

Изпълнява се с десен и ляв крак

5 – 6 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Изпълнява се със завъртане около дясно рамо на 360°.

7 такт. Движение 4. „Стъпка с пружинка”

8 – 9 – 10 такт. Движение 5. „Стъпка с пружинка”

11 – 12 такт. Движение 1. „Двойна ръченична”

13 – 14 такт. Движение 2. „Ръченична вдясно”

15 – 16 – 17 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Изпълнява се като описва цялостен кръг около мъжа, който е клекнал на дясното коляно

19 – 20 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Изпълнява се със завъртане около дясно рамо на 360°

Положението на ръцете в движение 1; 2; 3 са: дясна ръка в пето положение, като дланта върти кърпа горе, а лява ръка се намира в четвърто положение. В изпълнението на движение 4 и 5 двете ръце са в четвърто положение отпред на кръста. След продължително задяване, което проличава в танца и текста не песента, жената позволява на мъжа да хване края на кърпата, завивайки я около кръста и. По този начин се скъсява разстоянието между двамата, което води до мигновена прегръдка и унисон в движенията на краката им. Те се базират и от части на гореописаните женски движения, които мъжът естествено ги изпълнява по едро с тежки и широки стъпки характерни за родопския стил на танцуване, а жената по прибрано от цяло ходило с леки подскоци и прескоци придаващи голям финес и усещане в ръченичния танц.

ОПИСАНИЕ НА ТАНЦА

1 – 2 такт. Движение 1. „Двойна ръченична”

3 – 4 такт. Движение 2. „Ръченична вдясно”

5 – 6 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Движението се изпълнява от мъжа на място, а жената със завъртане около ляво рамо на 360°

7 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Изпълнява се от мъжа и е в посока наляво, като тялото се обръща на 90°, а жената го изпълнява надясно. Телата им са обърнати един към друг

8 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Изпълнителите се връщат в посока назад, заемат първоначалното си положение с лице напред.

9 – 10 такт. Движение 3. „Подчертана ръченична”

Танца се изпълнява , като участниците се завъртат на 360° в посока за мъжа наляво, а жената надясно един към друг, промушвайки се под кърпата, която държат горе високо.

Положенията на ръцете в Движение 1 и 2 са: при мъжа – дясна ръка върти горе кърпа навътре към тялото, а лява ръка държи единия край на кърпата увита около кръста на жената; при жената – лявата ръка е в четвърто положение на кръста, а дясна държи другия край на кърпата увита около кръста ѝ. В движение 3 - дясната ръка на мъжа е в трето положение на кръста, а лява държи десния край на кърпата, при жената лявата ръка е в четвърто положение, а дясна държи левия край на кърпата.

Интересно дуетно изпълнение на танцова ръченица между двама мъже се среща в с. Дивотино, Пернишко. В надиграването между участниците се наблюдава стремеж за показване на по-красива, по-ефектна игра с енергични подскачания, отскачания и различни приклякания. Те създават една картина на истинска симфония от движения, жестове и мимики. В играта се вижда един много добър пример на мъжка майсторска изява със сложни многофигурни и технически движения от най-богатия танцов регион на Шоплука /Граово/. Ръченицата тук се изпълнява рязко и отсечено със стъпване на цяло ходило, а в някои моменти и с леко изнасяне на ходилото напред. В удълженото трето време на размера 7/16 се вижда определен акцент създаден от рязкото приклякане надолу и същевременно изправяне, което има следния вид:

На „и” – преди такта десния крак е в положение на полуотворена свивка, а левият е леко приклекнал.

На „раз” – десния крак от полуотворена свивка преминава в лост напред-долу като се прибира по земя в шеста позиция до десния, а двата крака същевременно изпълняват чукче.

На „два” – чукче с левия крак като същевременно прикляка, а десният преминава в полуотворена свивка.

На „три” – прескок с десния крак, левия е в полуотворена свивка

Движението може да се изпълни като започне на „раз” с левия крак.

В танцовата ръченична игра от с. Дивотино, съществува надпревара между двамата изпълнители, кой ще издържи по-дълго време, кой ще покаже по-добра, по-сръчна, по-умела и ловка игра или ще покаже по-сложни движения. Увлечени в играта си или както казват при „силна игра” мъжете започват да свалят една по една връхните си дрехи, докато останат по ризи. Изчерпвайки силите си, играта се укротява за малко, замира на място, като единия от мъжете сяда на земята и наблюдава танца на партньора си. След кратък момент на почивка с внезапен скок и провикване седящия изпълнител се развихря и играта придобива още по-голяма сила и устрем. В съревнованието със същото вдъхновение участва и музикантът, който в случая е гайдар. Той влага цялото си изкуство да поддържа високите градуси на играта, като на определени моменти укротява темпото или го забързва в зависимост от емоцията на играчите, старасйки се да издържи заедно с тях.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА

Движение 1. „Дясна граовка”

Изходно положение на краката – шеста позиция и леко приклекли надолу.

На „раз” – чукче с левия крак, а десния се отделя от земята в полуотворена свивка.

На „два” – малка стъпка с десния крак назад, а левият преминава в отворена свивка.

На „три” – малка стъпка с левия крак назад, който е приклеклил, а десният преминава в отворена свивка.

Движение 2. „Кръстосана ръченична”

I^{ви} такт

На „раз” – прескок с десния крак вдясно, а левият заема положение на отворена свивка.

На „два” – прескок с левия крак кръстосан пред десния, при което десният е в отворена свивка зад левия.

На „три” се изпълнява като на „раз”.

II^{-ти} такт

На „раз” – прескок на левия крак кръстосан зад десния, при което десният крак е в отворена свивка напред успоредно на левия.

На „два” – прескок с десния крак вдясно, а левият заема положение на отворена свивка.

На „три” – прескок с левия крак кръстосан пред десния, при което десният е в положение отворена свивка.

Движение 3. „Ръченична със спусък”

На „раз” – левия крак изпълнява чукче, а десният заема положение на полуотворена свивка.

На „два” – стъпка с десния крак по втора успоредна позиция, а левият заема положение на отворена свивка.

На „три” – левият крак преминава в лост напред-долу.

Движение 4. „Кръстосана отпред-отзад”

I^{-ви} такт

На „раз” – чукче с десния крак, а левият е в положение на полуотворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак, който леко прикляка, а десният преминава в отворена свивка.

На „три” – стъпка с десния крак, кръстосан пред левия, при което левият преминава в отворена свивка.

II^{-ри} такт

На „раз” – чукче с десния крак, а левият е в положение на полуотворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак, който леко прикляка, а десният преминава в отворена свивка.

На „три” – стъпка с десния крак, кръстосан зад левия, при което левият преминава в отворена свивка.

Движение 5. „Ръченична напред”

Изходно положение на краката – шеста позиция.

На „раз” – прескок с десния крак напред, а левият е в отворена свивка.

На „два” – прескок с левия крак напред, а десният е в положение на отворена свивка.

На „три се изпълнява като на „раз”.

При изпълнението на движението тялото се навежда леко напред.

Описание на танца:

1 – 2 такт. Движение 1. „Дясна граовка”

3 – 4 такт. Движение 2. „Кръстосана ръченична”

5 такт. Движение 3. „Ръченична със спусък”

6 – 7 такт. Движение 4. „Кръстосана отпред-отзад”

8 такт. Движение 5. „Кръстосана отпред-отзад”

9 – 10 такт. Движение 1. „Дясна граовка”

11 – 12 такт. Движение 2. „Кръстосана ръченична”

13 такт. Движение 3. „Ръченична със спусък”

14 – 15 такт. Движение 4. „Кръстосана отпред-отзад”

16 такт. Движение 5. „Кръстосана отпред-отзад”

17 – 18 такт. Движение 1. „Дясна граовка”

19 – 20 такт. Движение 5. „Кръстосана отпред-отзад”

Изпълнителите си сменят местата с лице един към друг.

21 такт. Движение 3. „Ръченична със спусък”

22 – 23 такт. Движение 4. „Кръстосана отпред-отзад”

24 такт. Движение 5. „Кръстосана отпред-отзад”

Дланите са свити в юмрук, поставени на кръста.

След изпълнението на описаната танцова игра между двамата участници настъпва импровизационен момент, в който всеки демонстрира лично творчество и фантазия на движения със стилна шопска характеристика. Едно от тях има вид на лъжене с десен крак, който уж се поставя в полуотворена свивка, кръстосана пред левия и в последния момент преминава отзад с рязък и бърз акцент в тялото и крака. Това показва, че шопът е дяволит с хитър характер, отразен в неговия маниер на игра.

На „и” – пред такта десния крак е в положение на полуотворена свивка.

На „раз” – пауза

На „два” – десният крак преминава в полуотворена свивка, кръстосан пред левия със завъртян пищял и пета навътре.

На „три” – левият крак изпълнява чукче, а десният рязко преминава в затворена свивка назад-вляво-долу, кръстосан зад левия крак, а тялото се накланя леко напред.

Друго интересно движение, изпълнено с много лекота и пъргавина типично за шопския ръченичен танц е „ръченична с пета”. Характерното в него е акцента на третото силно метрично време, изпълнено рязко с повиване вдясно или вляво и същевременно комбинирано в тройна ръченична стъпка:

На „и” – преди такта десният крак е в положение на полуотворена свивка.

I^{ви} такт

На „раз” – скок на двата крака.

На „два” – петата на десния крак се повива навън, а левият е в отворена свивка.

На „три” прескок на левия крак, който се изпълнява рязко, а десният преминава в положение на отворена свивка.

II^{ри} такт

На „раз” – прескок на десния крак, а левият е в отворена свивка.

На „два” – прескок на левия крак, а десният е в отворена свивка.

На „три” – прескок на десния крак, който прикляка надолу, а левият преминава в полуотворена свивка.

III^{ти} такт се изпълнява като I^{ви} такт, но на „два” петата на левият крак се повива навън, а десният е в отворена свивка.

На определени места в танца личи свободата в изпълнението, което се характеризира със закачливо настроение и провиквания, които са естествен израз на емоционалното им състояние. В граовския ръченичен танц те са специфични и се отличават от провикванията в танците от другите области на страната. Така например наред с продължителното „и-и-и”, израз на едно повишено настроение, се чува заканителното „ха-а-а” или дори нещо като ръмжене и то тогава, когато с краката и цялото си тяло изразяват, че сякаш се тъпче, смачква и побеждава някакъв въображаем противник. Тези провиквания, типични за мъжката шопска ръченица, носят характера на мъжественост и войнственост, на специфично усещане, които не се срещат в танците от другите области на България.

Особено интересно и характерно за тракийския стил и маниер на танцуване е мъжкото изпълнение на ръченица от гр. Стралджа. В нея наблюдаваме типично мъжки движения като дробинкови причуквания, леки кършения на тялото, пляскания по бедрата и ходилата и оригинална майсторска изява на двете ръце.

За разлика от досега разгледаните дуетни изпълнения от с. Момчиловци и с. Дивотино, в които центъра на вниманието и силата на танца е насочена конкретно в движенията на краката, то тук се наблюдава сложна игра в лексиката на краката, ръцете, корпуса и раменете. Това говори, че в изявата на тракийския ръченичен танц от гр.Стралджа се изисква отлична координация между различните части на тялото. За това и не случайно се изпълнява от баш майсторите в изследваното селище, които носят конкретни черти от региона. Основният и характерен белег е, че акцентите в движенията са насочени към земята и са наситени с дълбока вътрешна динамика. Стойката на участниците в танца е леко приклепнала, а движенията пружиниращи. Стъпването на земята е преди всичко от цяло ходило или от пета към цяло ходило, което осигурява плавното пружиниране и лекото стъпване в тройната ръченична стъпка. Тук тя се изпълнява с дълбоко приклякане /потъване, натискане/ надолу в първите две кратки времена на седемвременния размер. В някои моменти е комбинирана с дробинково причукване в посоките дясно и ляво, което изисква силно и твърдо стъпване със стегнати колене, подчертавайки неравноделния ритъм в танца. Съчетанието на различни ритмични схеми и комбинации в единичното и двойно причукване на ръченицата е показател за високите музикални дарби на участниците. В подкрепа на казаното са и думите на информатора от гр. Стралджа, Иван Пенев Каракулов, род.1935 год. *„Чуканиту помня от малък, тейку ми гу играшии и аз гу играя. Някойс път по къщите гу играим и съ чува ногу силну щот е върху дъски, твърда зимя. А инъче гу играим саму на уроту, чуим думканету на дауля пък ситним кой колко може, гулям пръхуляк и шум съ дига, абе гулямо чукани.“* В помощ на разнообразните ръченични причуквания и стъпки идват и сложните движения на ръцете и тялото. При ръченицата двамата участници не са хванати на леса в плътна и здрава редица, не са заловени и за дланите, както при обикновеното ръченично хоро – тук свободно могат да движат ръцете си във всички посоки, да правят най-различни комбинации от движения и жестове изразяващи най-пълно и сполучливо тяхното настроение и чувство при играта. Тези жестове обаче винаги са съгласувани с ритъма на мелодията в играта и подчертават още по-силно отделни моменти от мъжката ръченица. Особено се подсилва впечатлението от засичанията на ръцете в посока надясно и наляво, както и от трудовото движение, наподобяващо заглаждането на пълен „крин“ с пшеница. В началото изпълнението на играчите е унисонно в

движенията на краката и ръцете, обърнати с лице един към друг, но след това настъпва импровизационен момент, изпълнен с голяма динамика, настроение и провиквания. Често пъти в дуетната изява от гр, Стралджа се наблюдава удар на калпака в земята, издаващ определен звук на „гърмеж”. Техниката на изпълнението е следната: с дланта на дясната ръка калпакът се хваща от външната /горната/ му част, като разтворената му част се обръща нагоре. В това положение калпакът се държи със свитите пръсти и дланта на дясната ръка. След това изпълнителят прави висок подскок нагоре и на място, като в момента на подскока обръща бързо калпака с отвора надолу и силно го удря в земята. При този удар се чува „гръм”. В момента на изгърмяването на калпака изпълнителят обикновено се провиква „и-ху-ху-у-у” или „а сега-а-а-а”, които са резултат от душевното им състояние. Особено ефектно е когато двамата надиграващи се мъже едновременно с разнообразните стъпки и движения, даващи израз на тяхната енергия и устрем удрят с гърмеж калпаците си в земята. Това засилва до крайност напрежението и ескалира настроението на участниците, предизвиквайки възгласи и радост у наблюдаващите играта.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА

Движение 1. „Ръченична”

На „и” преди такта десният крак е в положение на отворена свивка.

На „раз” – стъпка от пета към цяло ходило с десния крак в посока напред-вляво, като леко прикляка, а левият крак е в отворена свивка.

На „два” стъпка с левия крак до десния, като двата приклякат надолу.

На „три” нисък прескок с десния крак, а левият е в положение на отворена свивка.

Движението може да се изпълни в различни посоки – напред-назад-вдясно-вляво, както и на „раз” да започне с левия крак.

Движение 2. „Ножички”

На „и” – преди такта левият крак е в положение лост напред-долу.

На „раз” – левият се плъзга по земята в посока назад, а десният се плъзга по земята в посока напред като ходилата са успоредно напред и краката приклекнали надолу.

На „два” – десният крак се плъзга по земя назад, а левият се плъзга по земя в посока напред, краката са леко приклекли.

На „три” – прескок на левия крак, а десният е в положение на затворена свивка.

Движение 3. „Засичане”

На „и” преди такта левият крак е в положение на отворена свивка, а десният леко приклекли.

На „раз” подчертана стъпка на левия крак до десния, като двата крака се изправят.

На „два” и на „три” – пауза.

Движение 4. „Причукване”

На „и” преди такта десния крак е в положение на отворена свивка.

На „раз” – десния крак изпълнява подчертана дробинка като леко прикляка, а левия е в отворена свивка.

На „два” – подчертана стъпка с левия крак до десния, като леко прикляка.

На „три” – подчертан прескок на десния крак, а левият преминава в отворена свивка.

Движението може да се изпълни като на „раз” левият крак изпълнява подчертана дробинка, а левият е в отворена свивка.

Движение 5. „Прескок вляво”

На „и” преди такта десният крак е в полуотворена свивка.

На „раз” – стъпка с десния крак вдясно по втора успоредна позиция.

На „два” – левият крак преминава в отворена свивка до глезена на десния крак.

На „три” – прескок на левия крак вляво, а десният преминава в отворена свивка до глезена на левия крак.

Движение 6. „Стъпка с чукче”

На „и” преди такта десния крак е в положение на отворена свивка.

На „раз” – стъпка с десния крак до левия като леко приклякат.

На „два” – двата крака се изправят нагоре от приклеклило положение.

На „три” – чукче с десния крак, а левият преминава в положение на отворена свивка.

Движение 7. „Дробинка и прескок”

На „и” преди такта десния крак е в положение на отворена свивка.

На „раз” – десният крак изпълнява подчертана дробинка, като леко прикляка, а левият е в отворена свивка.

На „два” – подчертана стъпка с левия крак до десния, който леко прикляка.

На „три” – подчертан прескок с левия крак вляво, а десния е в отворена свивка.

Движението може да се изпълни като на „раз” левият крак изпълнява подчертана дробинка, а десният е в отворена свивка.

Движение 8. „Засичане с прескок”

Изходно положение на краката – първа позиция, а тялото е малко наведено от кръста напред.

На „раз” – стъпка с левия крак по втора успоредна позиция, като двата крака приклякат.

На „два” – двата крака приклякат още малко.

На „три” – прескок на десния крак, като тялото се завърта вдясно, а левият крак след като се отдели от земята, веднага стъпва близо до десния.

Движение 9. „Стъпка с приклякане”

Изходно положение на краката – първа позиция, а тялото е наведено малко от кръста напред.

На „раз” – стъпка с десния крак по втора позиция.

На „два” – чувствително приклякане на десния крак, като поема тежестта на тялото.

На „три” – левият крак е в положение на полуотворена свивка напред със завъртяно навън бедро.

Движение 10. „Клякане”

Изходно положение на краката – първа позиция, а ръцете са в юмрук поставени на хълбоците.

На „раз” и на „два” – чрез нисък отскок клякане на пръстите на двата крака по шеста позиция.

На „три” – с подчертан подскок двата крака се изправят до приклекнало положение.

ОПИСАНИЕ НА ТАНЦА

1 – 2 – 3 такт. Движение 1. „Ръченична”

Двамата изпълнители са обърнати с лице един към друг и описват малък кръг за себе си в посока напред-вляво, напред-вдясно и назад /рис.1/

4 такт. Движение 2. „Ножички”

5 – 6 – 7 такт. Движение 1. „Ръченична”

4 такт. Движение 2. „Ножички”

9 такт. Движение 1. „Ръченична”

Движението се изпълнява вдясно като участниците са с лице един към друг.

10 такт Движение 3. „Засичане”

11 – 12 – 13 такт. Движение 1. „Ръченична”

Изпълнява се с редуване на посоките вляво-вдясно-вляво с лице към партньора.

14 такт. Движение 3. „Засичане”

15 – 16 такт. Движение 4. „Причукване”

Изпълнява се с редуване на краката десен, ляв, десен и съответно посоките надясно, наляво, надясно.

18 такт. Движение 3. „Засичане”

19 – 20 – 21 такт. Движение 4. „Причукване”

Изпълнява се с редуване на краката ляв, десен, ляв и посоките вляво, вдясно, вляво.

22 такт. Движение 3. „Засичане”

23 – 24 такт Движение 4. „Причукване”– Изпълнява се с редуване на краката – десен, ляв в посока надясно и наляво.

25 – 26 такт. Движение 5. „Прескок вляво”

Изпълнява се с придвижване в посока напред.

27 такт. Движение 6. „Стъпка с чукче”

28 такт. Движение 1. „Ръченична”

Изпълнява се с ляв крак в посока наляво.

29 – 30 такт. Движение 5. „Прескок вляво”

Изпълнява се с придвижване в посока напред.

31 такт. Движение 6. „Стъпка с чукче”

32 такт. Движение 1. „Ръченична”

Изпълнява се с ляв крак в посока наляво.

33 – 34 такт. Движение 7. „Дробинка и прескок”

Изпълнява се в посока напред.

35 такт. Движение 6. „Стъпка с чукче”

36 такт. Движение 4. „Причукване”

Изпълнява се с ляв крак в посока наляво.

37 – 38 такт. Движение 7. „Дробинка и прескок”

Изпълнява се в посока напред.

39 такт. Движение 6. „Стъпка с чукче”

40 такт. Движение 4. „Причукване”

Изпълнява се с ляв крак в посока наляво.

41 – 42 – 43 – 44 такт. Движение 8. „Засичане с прескок”

Всеки от изпълнителите описва едно пълно завъртане около себе си.

45 такт. Движение 9. „Стъпка с приклякане”

Изпълнява се с лице един към друг.

46 такт. Движение 8. „Засичане с прескок”

Изпълнява се с лице един към друг.

47 такт. Движение 9. „Стъпка с приклякане”

Изпълнява се с лице един към друг.

48 такт. Движение 10. „Клякане”

Изпълнява се с лице един към друг.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА НА РЪЦЕТЕ

Движение 1.

На „и” преди такта дясната ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а лявата е поставена на кръста в трето положение.

I^{ви} такт

На „раз” и на „два” – дясната ръка преминава от полуотворена свивка напред до лост-напред-горе като опаковата страна е обърната напред.

На „три” – лявата ръка е в трето положение на кръста преминава в лост напред-горе успоредно на дясна ръка.

II^{ри} такт

На „раз” – лявата ръка обърната с опаковата страна напред преминава в посока напред-горе, а дясната преминава с лицевата страна в посока назад-горе.

На „два” – дясната ръка с опаквата страна преминава напред-горе, а лявата с лицевата страна отива назад-горе.

На „три” се изпълнява като на „раз”.

III^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – дясна ръка преминава в лост вдясно-долу, а лява ръка в полуотворена свивка напред-долу.

На „три” – двете ръце пречупват дланите си като пръстите им сочат долу.

IV^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце преминават в лост долу спуснати пред тялото.

На „три” – дясната ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а лява поставена в трето положение на кръста.

Движение 2.

На „и” пред такта дясната ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а лявата в лост-вляво-долу.

I^{-ви} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце преминават в лостове напред-вдясно-долу с пречупени длани от лицевата страна нагоре.

На „три” – лявата ръка е в положение на полуотворена свивка напред-горе, а дясната е в лост-долу до тялото.

II^{-ри} такт

На „раз” – лявата ръка преминава във външна свивка напред-горе, като дланта е завъртяна с лицевата страна навън от тялото, а дясната ръка е в трето положение на кръста.

На „два” и на „три” пауза.

III^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце преминават в лост-вляво-долу, като дланите са пречупени от лицевата страна нагоре.

На „три” – лявата ръка е в лост-вляво-долу, а дясната е в полуотворена свивка напред, като дланите са обърнати с опаквата страна към тялото, а пръстите сочат надолу.

IV^{-ти} такт

На „раз“ и на „два“ – ръцете преминават в лост-вдясно-долу, като дланите са обърнати с опаквата страна към тялото, а пръстите сочат надолу.

Движението може да се изпълни като започне в посока наляво.

Движение 3.

На „и“ преди такта дясната ръка е в полуотворена свивка напред, а лявата в лост-вляво-долу, като дланите са свити в юмруци сочещи напред.

На „раз“ и на „два“ – двете ръце преминават в лостове пред тялото.

На „три“ – лявата ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а дясната в лост-вдясно-долу, като дланите са свити в юмруци сочещи с лицевата страна напред.

Движението може да се изпълни като започне и в посока наляво.

Движение 4.

На „раз“ – лявата ръка преминава във външна свивка напред-горе, като дланта е завъртяна с лицевата страна навън от тялото, а дясната ръка е в трето положение.

На „два“ и на „три“ – пауза.

Движението може да се изпълни и със смяна на ръцете.

Движение 5.

На „и“ преди такта дясната ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а лявата е в лост-вляво-долу, дланите са свободно пуснати надолу.

I^{ви} такт

На „раз“ – двете ръце преминават в лостове долу пред тялото като дланите са пречупени с лицевата страна нагоре.

На „два“ – лявата ръка е в полуотворена свивка напред, а дясната в лост-вдясно-долу, като дланите са пречупени надолу.

На „три“ – ръцете преминават от полуотворени свивки пред тялото с пречупени длани от опаквата страна надолу до изходно положение като на „и“ преди такта.

II^{ри} такт

На „раз“ – двете ръце преминават в лостове долу пред тялото, като дланите са пречупени с лицевата страна нагоре.

На „два“ – лявата ръка е в полуотворена свивка напред, а дясната в лост-вдясно-долу, като дланите са пречупени надолу.

На „три” – дясната ръка преминава в положение лост-вдясно-горе, а лявата в полуотворена свивка напред-горе, като дланите са пречупени с опаковата страна надолу.

III^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце леко се свиват в лактите, като дланите се пречупват към опаковата страна навън от тялото.

На „три” – дясната ръка преминава в положение лост-вдясно-горе, а лявата в полуотворена свивка напред-горе, а лявата в полуотворена свивка напред-горе, като дланите са пречупени с опаковата страна надолу.

IV^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце преминават в лост-вляво-долу, като дланите са пречупени от лицевата страна нагоре.

На „три” – лявата ръка е в лост-вляво-долу, а дясната в полуотворена свивка напред, като дланите са обърнати с опаковата страна към тялото, а пръстите сочат надолу.

Движение 6.

На „и” преди такта дясната ръка е в положение на полуотворена свивка напред, а лявата в лост-вляво-долу, дланите са свити в юмруци обърнати с лицевата страна навън.

I^{-ви} такт

На „раз” – двете ръце преминават в отворени свивки долу пред тялото като дланите са в юмруци обърнати с лицевата страна навън.

На „два” – лявата ръка е в положение на полуотворена свивка напред-горе, а дясната в лост-вдясно-горе, дланите са в юмруци.

На „три” – ръцете преминават в отворени свивки напред-горе със свити длани в юмруци и заемат изходно положение като на „и” преди такта.

II^{-ри} такт

На „раз” – двете ръце преминават в отворени свивки долу пред тялото като дланите са в юмруци обърнати с лицевата страна навън.

На „два” – лявата ръка е в положение на полуотворена свивка напред-горе, а дясната е в лост-вдясно-горе, дланите са в юмруци.

На „три” – пауза.

III^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце се свиват в лактите, като дланите се пречупват обратно от опаковата страна навън от тялото.

На „три” – дясната ръка преминава в положение лост-вдясно-горе, а лявата в полуотворена свивка напред-горе, като дланите се свиват в юмруци обърнати с лицевата страна нагоре.

IV^{-ти} такт

На „раз” и на „два” – двете ръце преминават в отворени свивки напред-долу, като дланите са свити в юмруци обърнати с лицевата страна навън.

На „три” – лявата ръка е в положение лост-вляво-долу, а дясната в полуотворена свивка напред, като дланите са свити в юмруци обърнати с лицевата страна нагоре.

Движение 7

На „раз” – двете ръце пляскат пред гърди.

На „два” – ръцете пляскат още веднъж пред гърди.

На „три” – ръцете пляскат по бедрата както следва:

- на първа шестнадесетина – дясна по дясно бедро
- на втора шестнадесетина – лява по ляво бедро
- на трета шестнадесетина – дясна по дясно бедро

Движение 8

На „раз” – ръцете пляскат пред гърди

На „два” – дясната ръка пляска по дясно бедро отгоре надолу, а лявата се изнася вляво.

На „три” – дясната ръка пляска по ходилото на левия крак отдолу нагоре.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА НА РЪЦЕТА В ТАНЦА

1 – 2 – 3 – 4 такт. Движение 1.

5 – 6 – 7 – 8 такт. Движение 1.

9 – 10 – 11 – 12 такт. Движение 2.

13 – 14 такт.

Изпълнява се като I^{-ви} и II^{-ри} такт от Движение 2, но има смяна на ръцете.

15 – 16 – 17 такт. Движение 3.

Изпълнява се в посока вдясно, вляво, вдясно.

18 такт. Движение 4.

19 – 20 – 21 такт. Движение 3.

Изпълнява се като започва в посока наляво, надясно, наляво

22 такт. Движение 4. Изпълнява се със смяна на ръцете.

23 – 24 такт. Движение 3. Изпълнява се в посока вдясно вляво.

25 – 26 – 27 – 28 такт. Движение 5.

29 – 30 – 31 – 32 такт. Движение 5.

33 – 34 – 35 – 36 такт. Движение 6.

37 – 38 – 39 – 40 такт. Движение 6.

41 – 42 – 43 – 44 такт. Движение 7.

45 такт. Движение 8.

46 такт. Движение 7.

47 такт. Движение 8.

За разлика от разгледаните дуетно солови примери с развлекателна цел, при които има наличие на сложна хореографска лексика с определен рисунък и забавление, то в обичайно-обредното дуетно солово изпълнение има висока концентрация в изпълнението свързана с определена мисия и цел за промяна в добро. Основна отличителна черта между индивидуалния ръченичен танц и дуетно соловия е, че соловия е с по-слаба развита конкретна форма залагаща до известна степен на импровизационният момент. Докато дуетния показва значително развитие на художествена форма, лексика с определена игра намерила силно приложение в тракийската сватба. Един от най-важните обредни моменти с дуетно изпълнение в обичая „Сватба” е посрещането на младоженците в момковия дом. Главни обредни лица са двете зълви роднини на момъка, които обикновено се намират при „баша” /началото/ на сватбата и изпълняват до булката и обратно специален ръченичен танц „зълвенската”. В с. Радовец, Тополовградско е запазена една от най-характерните форми на прочистващата с огън и танц „ръченица със свещи”.

Освен със свещи тази ръченица се изпълнява със свободно раздвижени китки с меки пластични движения на изнесените напред или встрани ръце. Когато играта е със свещи ръцете са изнесени напред с боднати между пръстите свещи увити от зелен чимшир и червен конец /предпазвайки носителите и младоженците от всякакъв вид злини/. Движенията на ръцете са в определен синхрон на изпълнение кръстосвайки се една върху друга и в посока нагоре, надолу.

Исходно положение на ръцете – отворени свивки напред, а дланите са обърнати опаквата страна надолу.

I^{ви} такт

На „раз” и на „два” – ръцете се кръстосват една върху друга като дясната е отгоре, а лява отдолу.

На „три” – двете ръце се връщат в изходно положение напред.

II^{ри} такт се изпълнява като I^{ви} такт но има смяна на ръцете – лява преминава отгоре, а дясна отдолу.

III^{ти} такт

На „раз” и на „два” и на „три” – лявата ръка преминава в положение лост-напред-горе, а дясната лост-напред-долу.

IV^{ти} такт се изпълнява като III^{ти} такт но има смяна на ръцете – дясната преминава напред-горе, а лявата напред-долу.

Движението в краката е „ръченична на пета” и е много характерно за тракийския стил на изпълнение, което се среща и в много други ръченични танцови изяви свързани с развлекателна и обредна цел. Наситено с плавни и меки пружинки в леко приклекнало положение е напълно синхронно с движенията на ръцете и придава изключителна обредност в женската дуетно-солова игра. Понякога се изпълнява с лице към младоженците, с гръб и завъртане на 180° и 360° в посока надясно или наляво. Изключително интересно е композиционното решение между двете участнички с разминаване по диагонал и завъртане с лице една към друга описвайки всяка за себе си формата на затворен кръг.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЕТО

На „раз” – стъпка с десния крак на пета в посока напред, а левият е в положение на отворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак до десния, при което десният е в отворена свивка.

На „три” – нисък прескок на десния крак напред, като леко прикляка, а левият преминава в отворена свивка.

Движението може да се изпълни като на „раз” започне със стъпка на левия крак в посока напред, назад, вляво или вдясно.

Друг интересен пример от Родопите свързан с ноцта на свождането между младите е от с. Гела, Смолянско. Не случайно в този силен обреден момент се е съхранила дуетно-соловата ръченичната изява между свекър и свекърва изпълнена с различни символични движения и жестове художествено стилизирани в танц. Танц изпълнен със силна енергия, внушение, радост, разпуснатост и оплодителна сила. Играта на мъжа се осъществява върху шиник обърнат с отвора нагоре, /смятано за имитативна магия свързана с концентрация на оплодителната сила между булката и младоженека/, а жената се движи около мъжа. В началото участниците изпълняват движението ръченична присъщо за родопската сватба с определен стил на танцуване състоящо се от нисък подчертан прескок и подскок. Посоката на придвижване е в противоположната на партньора при което мъжа се завърта около дясно рамо на 360°, а жената на ляво с цялостно завъртане около шиника. В същинската част на играта мъжа поставя длани върху раменете на жената, която от своя страна е обърната с гръб към него и унисонно повиват раменете си напред-назад в ритъма на ръченицата.

Следват подчертани ритмични движения и жестове от кръста и таза на мъжа символизиращи оплождане на жената. Във финала на дуетното танцово изпълнение мъжа е обърнат с гръб към жената, като и подава под чатала си единия край на дълга тъкана кърпа в дясна ръка и същевременно двамата имитират интимни сексуални жестове в седем временният размер:

На „раз” и на „два” – дясната ръка на жената издърпва единия край на кърпата към себе си.

На „три” – с двете ръце мъжа е хванал единия край на кърпата, която я издърпва към себе си в посока напред-горе.

В определени моменти танцоиграчите залагат на своето чувство за импровизация в движенията на ръцете и краката подчинена също на сексуалният момент от свождането в брачната нощ.

Съпроводът е инструментален на каба гайда като в началото на танцовото изпълнение има синхрон между музикална и танцувална фраза състояща се от шест такта.

ОПИСАНИЕ НА ДВИЖЕНИЯТА

Движение 1. „Подчертана стъпка и подскок”

I^{ви} такт

На „раз” – подчертана стъпка с десния крак.

На „два” – десния крак прикляка надолу, а левият преминава в положение отворена свивка назад.

На „три” – подчертан подскок на десния крак.

II^{ри} такт

На „раз” – подчертана стъпка с левия крак.

На „два” – левия крак прикляка надолу, а десният преминава в положение на отворена свивка назад.

На „три” – подчертан прескок на левия крак.

III^{ти} такт

На „раз” – стъпка с десния крак, а левият е в положение на отворена свивка.

На „два” – стъпка на левия крак, а десният е в положение на отворена свивка.

На „три” – нисък прескок на десния крак като леко прикляка, а левият е в положение на отворена свивка.

ДВИЖЕНИЯ НА РЪЦЕТЕ НА ЖЕНАТА

Изходно положение на ръцете – отворени свивки напред-горе, а дланите са обърнати с опаковата страна напред.

I^{ви} такт

На „раз” и на „два” – пружинка с двете ръце.

На „три” – пружинка на двете ръце.

II^{ри} такт се изпълнява като на I^{ви} такт.

III^{ти} такт

На „раз” – пружинка с двете ръце.

На „два” – се изпълнява като на „раз”.

На „три” – се изпълнява като на „раз”.

При изпълнението на Движение 1 ръцете на мъжа са лява ръка в трето положение на кръста, а дясната държи в единия край дълга тъкана кърпа, с която изпълнява същото движение описано за ръцете на жената.

Движение 2. „Стъпка с прескок”

I^{ви} такт

На „раз” – стъпка с десния крак на цяло ходило напред, а левият е в положение на отворена свивка.

На „два” – стъпка с левия крак на цяло ходило до десния, при което двата крака прилякат надолу.

На „три” – прескок на десния крак, а левият е в положение на отворена свивка.

II^{ри} такт Движението се изпълнява като I^{ви} такт но на „раз” стъпка с левия крак на цяло ходило в посока назад.

ДВИЖЕНИЯ НА РЪЦЕТЕ

Исходно положение на ръцете – двете ръце на мъжа се поставят на раменете на жената, която е обърната с гръб към него, а ръцете на жената преминават в четвърто положение.

I^{ви} такт

На „раз” и на „два” и на „три” – ляво рамо на мъжа и жената се придвижват в посока назад като лявата ръка на мъжа се свива леко в лакътя, при което дясно рамо на мъжа и жената преминава в посока напред.

II^{ри} такт се изпълнява като на I^{ви} такт но се сменят посоките на ляво рамо-напред, а дясно рамо-назад.

Движение 3. „Стъпка по втора позиция”

На „раз” – стъпка с десния крак по втора успоредна като леко приляка, а левият е в положение на отворена свивка вляво.

На „два” – стъпка с левия крак по втора успоредна позиция, а десният крак е в положение на отворена свивка вдясно.

На „три” – нисък прескок на десния крак по втора успоредна позиция, а левият е в положение на отворена свивка вляво.

ДВИЖЕНИЯ НА РЪЦЕТЕ С КЪРПАТА

Исходно положение на ръцете – двете ръце на мъжа хващат единия край на кърпата, подавайки под чатала си другия край на жената в дясната ръка зад гърба.

На „раз” и на „два” – жената с дясна ръка издърпва към себе си единия край на кърпата като мъжа я отпуска към нея.

На „три” – мъжа издърпва с двете ръце другия край на кърпата към себе си в посока напред-горе.

ОПИСАНИЕ НА ТАНЦА

1 – 6 такт. Движение 1. „Подчертана стъпка и подскок”

Изпълнението на мъжа е около дясно рамо със завъртане на 360°, а на жената в посока на ляво около шиника, при което изпълнява пълен кръг. /рис.1/

7 – 12 такт. Движение 1. „Подчертана стъпка и подскок”

Изпълнението на мъжа е около ляво рамо със завъртане на 360°, а на жената в посока надясно около шиника, при което изпълнява пълен кръг. /рис.2/

13 – 24 такт. Движение 2. „Стъпка с прескок”

Изпълнението на движението от мъжа е на „раз” от I^{ви} такт в посока напред, а от жената в посока назад.

25 – 30 такт. Движение 1. „Подчертана стъпка и подскок”

Изпълнението на мъжа е около дясно рамо със завъртане на 360°, а на жената в посока наляво около шиника, при което изпълнява пълен кръг. /рис.1/

31 – 36 такт. Движение 1. „Подчертана стъпка и подскок”

Изпълнението на мъжа е около ляво рамо с едно завъртане и половина на 540°, а на жената в посока на дясно около шиника, при което изпълнява пълен кръг. /рис.3/

37 – 48 такт. Движение 3. „Стъпка по втора позици”

От всичко казано до тук може да направим извода ,че фолклорният танц ръченица заема съществено място в българската народна култура. Той носи свои идентични белези и черти, характерни за всички етнографски райони в страната. В него е отразен темперамента на българина с неговата творческа фантазия, въплътена в изящни танцови образци с обичайно-обредна и увеселителна функция. Анализирането и съпоставянето на тези образци дават някои указания за произхода и старинността на дуетно-соловата ръченица. Наличието на недоразвити мелодии в седемвременния размер с тесен тонов обем, несложни ръченични стъпки и танцови фигури, показват принадлежността на голяма част към обичайно-обредните танцови игри, които от своя

страна са старинни като първообрази. Те обикновено са свързани по текст, мелодия и стъпки и имат определено място и време на изпълнение.

В зависимост от това в обичайно-обредния ръченичен танц се очертават два основни емоционално-танцувални стила, при които се заражда и развива опозицията на женското съдържано поведение и мъжкото разпуснато веселие. Жената е носителка на традицията, при която се наблюдава конкретна обредност в поведението, позата и жеста. Това се запазва до късен период в българската традиционна култура и едва през 40-50-те години на миналия век постепенно се развива и преминава в художествено изразен стил с развлекателно-увеселителна функция.

За разлика от жените, при мъжете се наблюдава бурно развитие на танцувалността и дълбока трансформация в развитието на ръченицата от обичайно-обредна до развлекателно-увеселителна. Мъжът е новатор и тегли развитието на танца по пътя на техническото усъвършенстване. Ръченицата преминава в “опитомена” от големите народни майстори-играчи.

Мъжката ръченица преминава в елегантна пластика и до съвършенство овладян жест, особено характерен за тракийската ръченица . В този смисъл ние говорим, че танца ръченица достига висока степен на развитие с художествено изразни средства и строго отличителни белези, както в стила и характера му на изпълнение, така и в разновидностите на тройната ръченична стъпка по региони.

Използвана литература

1. Илиева, А. Сватбарски хора и игри. Сп. Танцово изкуство, София, 1982.
2. Кацарова-Кукудова, Р. Народни хора и игри от Странджа. БАН, София, 1955.
3. Кацарова-Кукудова, Р. За ръченицата. Във Фолклор и общество, София, 1997.
4. Петров, К. Български народни танци от Северозападна и Средна Северна България. София, 1993.
5. Цонев, Б. Ръченицата и нейните разновидности. Наука и изкуство, София, 1963.
6. Щърбанова, А. Антропология на танца. Сп. Български фолклор, 2, 1994.
7. Щърбанова, А. Танцът като пътуване в света на сакралното. Сп. Български фолклор, 1–2, София, 1995.